

مقایسه مفهوم حیا در دیدگاه دانشمندان اسلام و غرب

و تاثیر آن بر فرهنگ مردم

زینب قاسمی کریم‌آبادی^۱

چکیده

مفهوم حیا به عنوان یکی از فضایل بنیادین اخلاقی، نقش مهمی در شکل‌دهی فرهنگ‌ها و رفتارهای اجتماعی ایفا می‌کند. این پژوهش با رویکردی تطبیقی، مبانی معرفت‌شناختی و انسان‌شناختی حیا در دو فرهنگ اسلامی و غربی را بررسی کرده و تأثیر آن را بر کارکردهای اخلاقی، روانی و اجتماعی تحلیل می‌نماید. یافته‌ها نشان می‌دهد که در فرهنگ اسلامی، حیا فضیلتی فطری و ایمانی است که به حفظ کرامت انسانی، انسجام اجتماعی و سلامت روان کمک می‌کند، در حالی که در فرهنگ غربی، حیا بیشتر به عنوان مکانیسمی روانی-اجتماعی برای تنظیم رفتار و کنترل غرایز مطرح است و جایگاه معنوی آن کاهش یافته است. همچنین، تحولات فرهنگی مدرن در غرب موجب تغییر نگرش نسبت به حیا و کاهش نقش آن در فرهنگ عمومی شده است. نقش نهادهای اجتماعی مانند خانواده، آموزش و رسانه‌ها در تقویت یا تضعیف فرهنگ حیا بسیار تعیین‌کننده است. در نهایت، تأکید بر بازگشت به ارزش‌های اخلاقی و دینی به منظور حفظ سلامت روانی و اجتماعی و مقابله با آسیب‌های فرهنگی معاصر، از مهم‌ترین نتایج این پژوهش است.

کلمات کلیدی: تحولات فرهنگی، حیا، سلامت روان، فرهنگ اسلامی، فرهنگ غربی.

مقدمه

حیا به عنوان یکی از فضایل اخلاقی و انسانی، در فرهنگ‌ها و ادیان مختلف جایگاه ویژه‌ای دارد و نقش مهمی در شکل‌دهی رفتار فردی و فرهنگ اجتماعی ایفا می‌کند. در فرهنگ اسلامی، حیا فضیلتی ایمانی و فطری است که علاوه بر بازدارندگی از گناه، موجب حفظ کرامت انسانی، سلامت روان و انسجام اجتماعی می‌شود. این مفهوم در قرآن و روایات معصومین (ع) به عنوان کلید بسیاری از خوبی‌ها معرفی شده و ارتباط تنگاتنگی با ایمان و تقوا دارد. در مقابل، فرهنگ غربی حیا را بیشتر به عنوان مکانیسمی روانشناختی و اجتماعی برای کنترل غرایز و تنظیم رفتار می‌نگرد که جایگاه معنوی آن به دلیل تحولات مدرن و سکولاریسم تضعیف شده است. بر همین اساس، سؤال اصلی این پژوهش آن است که تفاوت‌ها و شباهت‌های بنیادین دیدگاه‌های اسلامی و

^۱ سطح دو، مدرسه علمیه حضرت آمنه (س) قم

غربی درباره مفهوم حیا چیست و این تفاوت‌ها چه پیامدهایی بر فرهنگ و رفتار اجتماعی مردم در جوامع معاصر دارند؟

هدف از این تحقیق، تحلیل تطبیقی مبانی معرفت‌شناختی، انسان‌شناختی و کارکردهای اخلاقی، روانی و اجتماعی حیا در دو فرهنگ اسلامی و غربی و بررسی تأثیر آن بر فرهنگ عمومی و سلامت اجتماعی است.

ضرورت انجام این پژوهش از آنجا ناشی می‌شود که با وجود اهمیت حیا در تربیت اخلاقی، سلامت روانی و انسجام اجتماعی، مطالعات جامع و تطبیقی درباره نقش آن در فرهنگ‌های مختلف بسیار محدود است. به ویژه در شرایط کنونی که تحولات فرهنگی، رسانه‌ای و اجتماعی تأثیرات عمیقی بر ارزش‌های اخلاقی گذاشته و پیامدهای منفی کاهش حیا در جوامع مختلف مشاهده می‌شود، نیاز به بررسی دقیق و علمی این موضوع بیش از پیش احساس می‌گردد.

در موضوع حیا و تفاوت‌های فرهنگی مرتبط با آن آثار متعددی به رشته تحریر درآمده است. از جمله: کتاب «اخلاق جنسی در اسلام و جهان غرب» اثر مرتضی مطهری؛ که به بررسی دیدگاه‌های اخلاقی اسلام و غرب درباره مسائل جنسی و نقش حیا در آن می‌پردازد و تفاوت‌های بنیادین این دو فرهنگ را تبیین می‌کند. همچنین کتاب «روانشناسی تطبیقی اسلام و غرب» نوشته مریم شهام و سیده نازیلا حمیدی آزاد؛ به مقایسه روانشناسی اسلامی و غربی و تأثیر آن بر رفتارهای انسانی می‌پردازد. کتاب «مقایسه گفتمان حق در فرهنگ غرب و اسلام» اثر محمدحسین طالبی؛ نیز به بررسی تفاوت‌های فلسفی و فرهنگی میان دو تمدن در حوزه مفاهیم اخلاقی و حقوقی می‌پردازد. علاوه بر این، کتاب «اسلام و غرب» تألیف سیدعطاءالله مهاجرانی؛ تحلیل‌هایی درباره نگاه نظریه‌پردازان غربی به اسلام و مسلمانان ارائه می‌دهد و به نقد و بررسی این دیدگاه‌ها می‌پردازد. با این حال، پژوهشی که به صورت جامع و تطبیقی به مبانی معرفت‌شناختی، انسان‌شناختی و کارکردهای حیا در دو فرهنگ اسلامی و غربی پرداخته و تأثیر آن را بر فرهنگ عمومی و سلامت روانی و اجتماعی بررسی کند، محدود است. این تحقیق در پی پرکردن این خلا و ارائه تصویری علمی و مستند از جایگاه حیا در فرهنگ‌های مختلف و پیامدهای آن در جامعه معاصر است.

۱. مبانی نظری، تعریف مفاهیم و اصطلاحات

مفهوم حیا یکی از مهم‌ترین و بنیادی‌ترین مفاهیم اخلاقی و تربیتی است که در فرهنگ‌ها و نظام‌های فکری مختلف، به ویژه در اسلام و فلسفه اخلاق غرب، جایگاه والایی دارد. هر پژوهش علمی، برای دستیابی به تحلیل دقیق و معتبر، نیازمند تبیین روشن مفاهیم و چارچوب‌های نظری مرتبط با موضوع خود است. بخش حاضر با هدف ایجاد زمینه‌ای علمی و نظام‌مند برای بررسی تطبیقی مفهوم حیا در اسلام و غرب، به تعریف و تبیین مفاهیم بنیادین و اصطلاحات کلیدی می‌پردازد. این رویکرد، ضمن یکپارچه‌سازی ادبیات موضوع، امکان فهم مشترک و ارزیابی دقیق‌تر یافته‌های پژوهش را فراهم می‌سازد و بستری مناسب برای تحلیل‌های تخصصی در فصول بعدی ایجاد می‌کند.

واژه «حیا» در لغت به معنای شرم، عفت، احتیاط و خودداری از انجام کارهای ناپسند است. حیا حالتی نفسانی است که مانع ارتکاب اعمال زشت می‌شود و مترادف‌هایی مانند آرم، خجلت، و ملاحظه برای آن ذکر شده است. (دهخدا، ۱۳۸۵، ج ۷، ص. ۲۵۹۰۸۱). همچنین، حیا به معنای شرم و عفت توصیف شده و به عنوان صفتی پسندیده در رفتار و گفتار انسان شناخته می‌شود. (معین، ۱۳۷۸، ج ۱، ص. ۳۵۴).

از منظر زبان عربی نیز، حیا (حیاء) به معنای شرم و خجلت است که در قرآن کریم و متون حدیثی به عنوان صفتی پسندیده و عامل بازدارنده از گناه معرفی شده است. (نور: ۳۲؛ نهج البلاغه، نامه ۳۳).

۱-۲ جایگاه حیا در قرآن و روایات

حیا در اسلام یکی از فضایل اخلاقی بنیادین و کلیدی است که به عنوان صفتی نفسانی و ایمانی، نقش بازدارنده‌ای در برابر ارتکاب گناهان و رفتارهای ناپسند ایفا می‌کند. در آموزه‌های اسلامی، حیا به عنوان نوری از ایمان معرفی شده که انسان را به سوی پاکی، تقوا و پرهیزکاری هدایت می‌کند. (خادم پیر، ۱۳۹۴، ص. ۴). قرآن کریم در آیات متعددی به اهمیت حیا اشاره کرده و آن را عاملی برای حفظ عفاف و پاکدامنی معرفی نموده است. برای مثال، در سوره نور آمده است: «قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ». (نور: ۳۰). که نشان‌دهنده اهمیت حفظ نگاه و رعایت حیا است. همچنین در سوره قصص، استحياء دختر شعیب به عنوان تجلی عفت و نجابت در رفتار و گفتار ذکر شده است. (قصص: ۲۵). و به زنان مؤمن نیز دستور می‌دهد: «وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ». (نور: ۳۱).

همچنین در داستان آدم و حوا آمده است: «فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَ طَفَقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ» (اعراف: ۲۲). که نشان‌دهنده فطری بودن حیا و شرم از آشکار شدن عیوب است. (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۱، ص. ۱۶۵).

روایات معصومین (ع) نیز حیا را کلید بسیاری از خوبی‌ها و همراه ایمان می‌دانند؛ امام صادق (ع) فرمود: «لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا حَيَاءَ لَهُ». (کلینی، ۱۴۱۰، ج ۲، ص. ۱۰۶). همچنین، پیامبر اکرم (ص) فرموده‌اند: «الحیاء کل الدین؛ یعنی حیا تمام دین است». امام علی (ع) نیز حیا را کلید همه خیرات معرفی کرده‌اند: «الحیاء مفتاح کل خیر». (نهج البلاغه، نامه ۳۳). این فضیلت به عنوان عاملی بازدارنده از گناه و موجب حفظ حرمت‌ها و کرامت انسانی شناخته می‌شود و بر پیوند تنگاتنگ ایمان و حیا و اهمیت آن در اخلاق اسلامی تأکید دارند. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۲، ص. ۳۹۱).

۱-۳ اهمیت و جایگاه حیا در تربیت اخلاقی

حیا به عنوان یکی از پایه‌های اساسی تربیت اخلاقی، نقش کلیدی در شکل‌گیری وجدان اخلاقی، خودکنترلی و رشد شخصیت انسانی دارد. نظریه‌های رشد اخلاقی، حیا را جزو صفات مهم در مراحل بالاتر رشد اخلاقی می‌دانند که زمینه‌ساز پذیرش ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی است.

همچنین، تربیت اخلاقی ضمنی، که انتقال ارزش‌ها و عقاید مذهبی را در بستر تجربه‌های روزمره می‌داند، بر تقویت حیا به عنوان فضیلتی اخلاقی تأکید دارد. (وزولا، ۱۳۹۷، ص. ۸۹). از منظر اسلامی، حیا زمینه‌ساز پاکدامنی، حفظ کرامت انسانی و جلوگیری از فساد اخلاقی است و در سلامت روانی و اجتماعی افراد نقش مهمی ایفا می‌کند. (خادم پیر، ۱۳۹۴، ص. ۵). افزون بر این، حیا در تربیت نسل‌های آینده به عنوان عاملی مهم در حفظ ارزش‌های اخلاقی و فرهنگی جامعه شناخته می‌شود و فقدان آن می‌تواند به بروز آسیب‌های روانی، اجتماعی و اخلاقی منجر شود.

۴-۱ اقسام و آثار حیا

حیا، به عنوان یکی از فضایل اخلاقی بنیادین در اسلام، در منابع اخلاقی و دینی به انواعی تقسیم شده است که هر یک دارای مصادیق و پیامدهای خاص خود هستند. به طور کلی، حیا به دو قسم حیای ممدوح (پسندیده) و حیای مذموم (ناپسند) تقسیم می‌شود. حیای ممدوح، آن حیایی است که از عقل، ایمان و معرفت سرچشمه می‌گیرد و انسان را از انجام گناهان و رفتارهای ناپسند باز می‌دارد. پیامبر اکرم (ص) این نوع حیا را «حیای عقل» نامیده‌اند که خود منشأ و پایه ایمان و اسلام است. در مقابل، حیای مذموم (ناپسند)، حیایی است که ناشی از جهل، ترس بی‌مورد یا خجالت بی‌جاست و گاهی اوقات می‌تواند مانع از انجام وظایف مهم، پرسیدن سؤالات ضروری یا حتی دستیابی به خیر و نیکی شود. این نوع حیا را «حیای حمق» نیز می‌نامند. (کلینی، ۱۴۱۰، ج ۲، ص. ۱۰۶). علاوه بر این تقسیم‌بندی کلی، حیا در ابعاد مختلف زندگی و روابط انسانی نیز ظهور می‌یابد که شامل حیا در پوشش، گفتار و رفتار است؛ به عنوان مثال، رعایت حجاب و پوشش مناسب، پرهیز از سخنان رکیک و ناپسند و دوری از اعمال ناشایست همگی از مصادیق حیا در این ابعاد محسوب می‌شوند. همچنین حیا دارای مراتب مختلفی است؛ از حیا در برابر دیگران گرفته تا حیا از خود (حفظ کرامت نفس)، حیا از ملائکه و در نهایت بالاترین مرتبه آن، یعنی حیا در برابر خداوند که ناشی از خشیت، معرفت و درک هیبت الهی است. (ملکی سهل آبادی، ۱۳۹۴، ص. ۸۵).

حیا آثار مثبت و سازنده‌ای بر فرد و جامعه دارد که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به تقویت ایمان و تقوا اشاره کرد. حیا به عنوان نوری از ایمان، انسان را از آلوده شدن به گناه باز می‌دارد و زمینه رشد معنوی را فراهم می‌سازد. (کلینی، ۱۴۱۰، ج ۴، ص. ۳۲۳). دیگر اثر بارز حیا، حفظ پاکدامنی و عفت است؛ حیا به مثابه سدی محکم در برابر انحرافات اخلاقی و جنسی عمل می‌کند. (نور: ۳۱-۳۰). از نظر روان‌شناختی، حیا به سلامت روان و آرامش درونی فرد کمک شایانی می‌کند؛ زیرا انسان باحیا از بار گناه و پشیمانی در امان می‌ماند و رضایت درونی را تجربه می‌کند. همچنین، حیا به حفظ کرامت انسانی و ارتقاء منزلت اجتماعی فرد منجر می‌شود؛ زیرا انسان باحیا در جامعه مورد احترام قرار گرفته و روابط اجتماعی سالمی را تجربه می‌کند. (ملکی سهل آبادی، ۱۳۹۴، ص. ۹۰). در نهایت، حیا عاملی برای جلب محبت و رضایت خداوند است؛ چرا که حیا از صفات مورد پسند درگاه الهی است و موجب نزول رحمت و لطف الهی می‌شود. (نهج البلاغه، نامه ۳۳).

در مقابل، فقدان حیا پیامدهای منفی و زیان‌بار متعددی برای فرد و جامعه به دنبال دارد. مهم‌ترین پیامد آن، گسترش فساد اخلاقی و اجتماعی است؛ زیرا زمانی که حیا از میان برود، راه برای ارتکاب انواع گناهان، بی‌نظمی و بی‌بندوباری هموار می‌شود. (ملکی سهل آبادی، ۱۳۹۴، ص. ۹۵). فقدان حیا به آسیب به کرامت انسانی منجر می‌شود؛ چرا که انسان بی‌حیا، عزت نفس خود را از دست می‌دهد و در نظر دیگران نیز بی‌ارزش می‌گردد. این امر می‌تواند به انحرافات روانی و روحی نیز منجر شود؛ زیرا فقدان شرم و حیا، فرد را به سوی رفتارهای پرخطر و آسیب‌زا سوق می‌دهد. در متون دینی نیز به شدت بر این نکته تأکید شده است که بی‌حیایی نشانه ضعف ایمان است و ایمان و حیا همراه یکدیگرند؛ از این رو، زوال یکی، زوال دیگری را در پی خواهد داشت. (کلینی، ۱۴۱۰، ج ۲، ص. ۱۰۶).

۲. بررسی دیدگاه علمی اسلامی درباره حیا

حیا یکی از فضایل اخلاقی مهم در اسلام است که نقش اساسی در تربیت فردی و اجتماعی دارد. این صفت، علاوه بر بازدارندگی از گناه، زمینه‌ساز رشد معنوی و حفظ کرامت انسانی است. در این بخش، دیدگاه‌های قرآن، روایات، متکلمان و فلاسفه اسلامی درباره حیا بررسی و کارکردهای مختلف آن تحلیل می‌شود.

۲-۱ تحلیل آیات و روایات مرتبط با حیا

حیا در آموزه‌های اسلامی نه تنها یک خصلت رفتاری، بلکه صفتی فطری و نیرویی بازدارنده درونی است که انسان را از انجام اعمال زشت و ناپسند باز می‌دارد و او را به سوی رفتارهای شایسته هدایت می‌کند. (رسولی، ۱۳۹۲، ص. ۳۳). قرآن کریم در داستان آدم و حوا به فطری بودن حیا اشاره می‌کند: «فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَ طَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ». (اعراف: ۲۲).

این آیه نشان‌دهنده ظهور حیا و شرم طبیعی انسان پس از آگاهی از آگاهی از عیوب خود است. (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۱، ص. ۱۶۵). روایات معصومین (ع) نیز حیا را از صفات برجسته انسان می‌دانند که با ایمان پیوند ناگسستنی دارد؛ امام صادق (ع) فرموده‌اند: «لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا حَيَاءَ لَهُ». (کلینی، ۱۴۱۰، ج ۲، ص. ۱۰۶). امام علی (ع) حیا را «مفتاح کل خیر» معرفی کرده‌اند. (نهج البلاغه، نامه ۳۳). این احادیث بر این نکته تأکید دارند که حیا و ایمان در یک رشته بسته‌اند و فقدان یکی به نقصان دیگری منجر می‌شود. (کلینی، ۱۴۱۰، ج ۴، ص. ۳۲۳).

۲-۲ دیدگاه متکلمان، فلاسفه و علمای اخلاق مسلمان

متکلمان اسلامی حیا را موهبتی الهی و صفتی ربانی می‌دانند که خداوند به هر کس که بخواهد عنایت می‌کند و آن را عاملی بازدارنده از گناه و پلیدی‌ها معرفی می‌کنند. (ابن مسکویه، ۱۳۹۴، ص. ۶۷). آنان معتقدند که حیا انسان را از ارتکاب فعل قبیح باز می‌دارد و او را به سوی فضیلت رهنمون می‌سازد. فلاسفه و علمای اخلاق مانند طوسی حیا را از ارکان اصلی اخلاق حسنه می‌دانند که سبب حفظ کرامت انسانی و استحکام روابط اجتماعی می‌شود. (طوسی، ۱۳۷۴، ص. ۷۷). در فرهنگ عالمان اخلاق، حیا نوعی انقباض نفسانی است که موجب خودداری از انجام

و رسانه کمک می‌کند و پیامدهای بی‌توجهی به این ارزش را در جامعه معاصر روشن می‌سازد. این بخش به تحلیل این موضوعات می‌پردازد تا راهکارهایی برای تقویت فرهنگ حیا ارائه دهد.

۵-۱ تحلیل نقش حیا در شکل‌گیری فرهنگ عمومی در جوامع اسلامی

حیا در اسلام به عنوان یکی از صفات پسندیده نفسانی و اخلاقی، نقش مهمی در شکل‌گیری فرهنگ عمومی دارد. این صفت، انسان را از انجام اعمال ناپسند باز می‌دارد و موجب حفظ عفت، کرامت نفس و نظم اجتماعی می‌شود. (ابن مسکویه، ۱۳۹۴، ص. ۶۷). در قرآن و روایات، حیا به عنوان کلید بسیاری از خوبی‌ها معرفی شده و ارتباط تنگاتنگی با ایمان و تقوا دارد؛ امام علی (ع) فرموده‌اند: «الحیاء مفتاح کل خیر». (خادم پیر، ۱۳۹۴، ص. ۵۷۶). همچنین حیا به عنوان نیرویی درونی، موجب شکل‌گیری فرهنگ عمومی اخلاقی و اجتماعی در جوامع اسلامی شده است. (جوکار، ۱۳۹۲).

۵-۲ بررسی تحولات فرهنگی غرب در نسبت با حیا (از سنت تا مدرنیته)

در فرهنگ غربی، حیا در دوران سنت به عنوان فضیلتی اخلاقی و اجتماعی محترم شمرده می‌شد، اما با ورود به دوران مدرنیته و پسامدرنیته، جایگاه آن تغییر کرد و از اهمیت معنوی آن کاسته شد. (دورانت، ۱۳۹۳، ج ۴، ص. ۲۳۰). این تحولات فرهنگی، همراه با گسترش رسانه‌ها و نفوذ اندیشه‌های سکولار، باعث شد که حیا بیشتر به عنوان محدودیتی برای آزادی‌های فردی دیده شود و در برخی موارد به عنوان مانعی برای پیشرفت فردی و اجتماعی تلقی گردد. (فوکو، ۱۴۰۳، ص. ۹۰). این روند موجب کاهش نقش حیا در فرهنگ عمومی و افزایش رفتارهای بی‌حیا و بی‌اخلاقی در برخی جوامع غربی شده است.

۵-۳ نقش رسانه، آموزش، خانواده و دین در تقویت یا تضعیف فرهنگ حیا

رسانه‌ها، نظام آموزشی، خانواده و دین از مهم‌ترین نهادهایی هستند که می‌توانند فرهنگ حیا را تقویت یا تضعیف کنند. در جوامع اسلامی، آموزش دینی و خانواده نقش کلیدی در نهادینه کردن حیا دارند و رسانه‌های دینی و فرهنگی تلاش می‌کنند این ارزش را حفظ و ترویج کنند. (جوکار، ۱۳۹۲). اما رسانه‌های عمومی و فضای مجازی در برخی موارد موجب تضعیف فرهنگ حیا شده‌اند و با ترویج رفتارهای بی‌حیا و بی‌اخلاقی، سلامت فرهنگی جامعه را تهدید می‌کنند. همچنین، ضعف آموزش‌های اخلاقی و کم‌توجهی خانواده‌ها به تربیت دینی و اخلاقی، از عوامل کاهش فرهنگ حیا در جامعه معاصر است. (جباری و همکاران، ۱۴۰۱).

۵-۴ نتایج اجتماعی بی‌توجهی به حیا در جامعه معاصر

بی‌توجهی به حیا پیامدهای اجتماعی گسترده‌ای دارد که شامل گسترش فساد اخلاقی، کاهش اعتماد اجتماعی، فروپاشی خانواده و افزایش آسیب‌های روانی و اجتماعی است. کاهش حیا موجب افزایش رفتارهای پرخطر، بی‌احترامی به حقوق دیگران و ضعف در حفظ کرامت انسانی می‌شود و باعث تضعیف انسجام اجتماعی و امنیت اخلاقی می‌گردد. (خادم پیر، ۱۳۹۴، ص. ۵۷۶).

پژوهش‌ها نشان داده‌اند که بازگشت به ارزش‌های اخلاقی و دینی می‌تواند راهکار مؤثری برای مقابله با این بحران‌ها باشد. (جوکار، ۱۳۹۲).

۵-۵ جایگاه حیا در مقابله با تهاجم فرهنگی و حفظ هویت اسلامی

حیا به عنوان فضیلتی اخلاقی و فرهنگی، نقش کلیدی در مقابله با تهاجم فرهنگی غرب دارد. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که گسترش بی‌حجابی و بی‌بندوباری از ابزارهای استعمار فرهنگی برای تضعیف جوامع اسلامی است و حفظ و تقویت فرهنگ حیا می‌تواند سد محکمی در برابر این نفوذ باشد. (ملکی سهل آبادی، ۱۳۹۴، ص. ۱۵-۲۵). حیا نه تنها سلامت فردی و اجتماعی را تضمین می‌کند، بلکه به حفظ امنیت فرهنگی و هویت دینی جامعه نیز کمک می‌کند. آموزش و ترویج حیا در خانواده، مدرسه و رسانه‌ها از ضرورت‌های حفظ فرهنگ اسلامی به شمار می‌آید.

۵-۶ دیدگاه زنان ایرانی درباره مفهوم حیا و تأثیر آن بر رفتار اجتماعی

مطالعات میدانی در ایران نشان داده‌اند که حیا به عنوان یکی از ارزش‌های فرهنگی و اخلاقی زنان مطرح است و سه نگرش متفاوت نسبت به آن وجود دارد. گروهی حیا را به عنوان حرمت و خودمهارگری در برابر ناظر الهی می‌دانند که مانع انجام کارهای ناپسند می‌شود و به تقویت رفتارهای نیک کمک می‌کند. (خادم پیر، ۱۳۹۴، ص. ۱۲۸). این نگرش نشان‌دهنده ارتباط عمیق حیا با باورهای دینی و اجتماعی است که در تربیت و رفتار زنان نقش اساسی دارد. در مقابل، برخی نگرش‌ها حیا را محدودکننده و مانع پیشرفت فردی می‌دانند که این تفاوت دیدگاه‌ها بر شکل‌گیری فرهنگ عمومی و نقش زنان در جامعه تأثیرگذار است.

نتیجه‌گیری

مفهوم حیا به عنوان یک فضیلت اخلاقی و انسانی، نقش بسیار مهمی در شکل‌دهی رفتار فردی و فرهنگ اجتماعی ایفا می‌کند. تحلیل تطبیقی مفهوم حیا در دو دیدگاه اسلامی و غربی نشان می‌دهد که حیا در فرهنگ اسلامی به عنوان فضیلتی ایمانی و فطری، نقش کلیدی در حفظ کرامت انسانی، سلامت روان و انسجام اجتماعی ایفا می‌کند. این فضیلت علاوه بر ابعاد روانی و اجتماعی، دارای ریشه‌های معنوی عمیق است که موجب تقویت ارزش‌های اخلاقی و تربیتی در جامعه می‌شود. در مقابل، در فرهنگ غربی، حیا عمدتاً به عنوان مکانیسمی روانشناختی و اجتماعی برای کنترل غرایز و تنظیم رفتار شناخته شده و جایگاه معنوی آن به دلیل تحولات مدرن و سکولاریسم کاهش یافته است.

یافته‌ها نشان می‌دهد که این تفاوت بنیادین در مبانی معرفت‌شناختی و انسان‌شناختی، به تفاوت‌های آشکار در کارکردهای اخلاقی، روانی و اجتماعی حیا منجر شده است. در فرهنگ اسلامی، حیا به عنوان کلید بسیاری از خوبی‌ها و عامل حفظ عفت و سلامت خانواده و جامعه مطرح است، در حالی که در فرهنگ غربی، تحولات فرهنگی و رسانه‌ای موجب تضعیف جایگاه حیا و کاهش نقش آن در فرهنگ عمومی شده است. نقش نهادهای اجتماعی مانند خانواده، آموزش و رسانه در هر دو فرهنگ، تعیین‌کننده تقویت یا تضعیف فرهنگ حیا است.

پیامدهای فرهنگی این تفاوت‌ها در زندگی معاصر مردم به وضوح قابل مشاهده است؛ حفظ حیا در جوامع اسلامی موجب پایداری ارزش‌های اخلاقی، کاهش آسیب‌های اجتماعی و تقویت هویت دینی می‌شود، اما کاهش اهمیت حیا در جوامع غربی با افزایش رفتارهای پرخطر، فروپاشی خانواده و آسیب‌های روانی همراه است. بنابراین، بازگشت به ارزش‌های اخلاقی و دینی و تقویت فرهنگ حیا از طریق نهادهای خانواده، آموزش و رسانه، راهکار اساسی برای ارتقای سلامت روانی، اجتماعی و فرهنگی جوامع به شمار می‌آید. این امر ضرورت فهم عمیق‌تر و کاربردی‌تر مفهوم حیا را برای مقابله با چالش‌های فرهنگی و اجتماعی معاصر برجسته می‌سازد.

منابع

- قرآن کریم
- نهج البلاغه

۱. ابن‌مسکویه، احمد بن محمد. **تهذیب الاخلاق**. ترجمه صلاح الدین سلجوقی. انتشارات موسسه انتشارات عرفان (ح ن بین الملل). چاپ اول. (۱۳۹۴).
۲. ارسطو، **اخلاق نیکوماخوس**. ترجمه محمدحسن لطفی تبریزی. انتشارات طرح نو. چاپ سوم. (۱۳۹۸).
۳. بانکی پور فرد، امیرحسین. **حیا**. انتشارات حدیث راه عشق. چاپ بیستم. (۱۴۰۰).
۴. پرسمان دانشگاهیان. **مقایسه حجاب از دیدگاه اسلام و غرب**. (۱۳۸۷).

۵. جباری، کامران؛ محمدیاری، قاسم؛ اطمینان زره ناس، زهرا. **حیا از منظر قرآن و روایات و جایگاه آن در تعلیم و تربیت**. فصلنامه تربیت اسلامی. دوره ۱۷. شماره ۴۰. (۱۴۰۱).
۶. جوادی آملی، عبدالله. **زن در آینه جلال و جمال**. انتشارات اسراء، چاپ سوم. (۱۳۷۷).
۷. جوکار، محبوبه. **الگوی تقویت حیا در سبک زندگی اسلامی**. نشریه معرفت. دوره ۲۲. شماره ۱۸۶. (۱۳۹۲).
۸. خادم پیر، علی. **خاستگاه، عوامل و آثار شرم و حیا در نگاه قرآن و حدیث**. نشریه بصیرت و تربیت اسلامی. شماره ۳۲. (۱۳۹۴).
۹. دهخدا، علی اکبر. **لغت نامه دهخدا**. انتشارات دانشگاه تهران. چاپ اول. (۱۳۹۴).
۱۰. دورانت، ویلیام جیمز. **تاریخ تمدن**. ترجمه لیلا زارع، محمدمامین علیزاده و حسین کامیاب. انتشارات بهنود (وابسته به موسسه توسعه انتشارات بهنود). چاپ پنجم. (۱۳۹۳).
۱۱. رسولی، محمدعلی. **حیا در اسلام**. انتشارات انصاریان. چاپ اول. (۱۳۹۲).
۱۲. رضائی، عباس. **حیا از منظر قرآن و حدیث**. انتشارات کتاب تارا. چاپ اول. (۱۳۹۴).
۱۳. طباطبائی، سیدمحمدحسین. **ترجمه و شرح بدایه الحکمه**. انتشارات بوستان کتاب. چاپ چهاردهم. (۱۴۰۱).
۱۴. طبرسی، فضل بن حسن. **مجمع البیان فی تفسیر القرآن**. مقدمه محمد جواد بلاغی. انتشارات ناصر خسرو. (۱۳۷۲).
۱۵. طوسی، محمدبن محمدنصیرالدین. **اخلاق ناصری**. انتشارات خوارزمی. چاپ پنجم. (۱۳۷۴).
۱۶. فروید، زیگموند. **اصول روانکاوی بالینی**. ترجمه سعیدشجاع شفتی. انتشارات ققنوس. چاپ سیزدهم.
۱۷. فوکو، میشل. **مراقبت و تنبیه**. ترجمه نیکو سرخوش. انتشارات نی. چاپ بیست و یکم. (۱۴۰۳).
۱۸. کلینی، محمد بن یعقوب. **اصول کافی**. ترجمه سیدجواد مصطفوی. انتشارات بینا. (۱۴۱۰).
۱۹. گاتری، ویلیام کیت چمبرز. **افلاطون: جمهوری**. ترجمه حسن فتحی. انتشارات فکر روز. چاپ اول. (۱۳۷۸).
۲۰. مجلسی، محمدباقر. **بحار الانوار**. انتشارات دار احیاء التراث العربی. چاپ دوم. (۱۴۰۳).
۲۱. مطهری، مرتضی. **نظام حقوق زن در اسلام**. انتشارات صدرا. چاپ سی و سوم. (۱۳۸۱).
۲۲. معین، محمد. **فرهنگ فارسی**. انتشارات امیرکبیر. (۱۳۷۸).
۲۳. ملکی سهل آبادی، کبری. **جایگاه فردی و اجتماعی حیا در اسلام و ادیان دیگر**. انتشارات بیکران دانش. چاپ اول. (۱۳۹۴).

۲۴. میرباقری، سیدمحسن. **اهمیت حیا و جایگاه آن**، ایمانور. (۱۴۰۳).
۲۵. نیچه، فریدریش ویلهلم. **چنین گفت زرتشت**. ترجمه آرش هوشنگی‌فر. انتشارات آرمیدخت. چاپ اول. (۱۴۰۱).
۲۶. واتسون، هلن. **زنان و حجاب**. نشریه مطالعات راهبردی زنان. شماره ۲۰. (۱۳۸۲).
۲۷. وزولا، الیزابت سی. **رشد اخلاقی: نظریه ها و کاربردها**. ترجمه مهناز علی اکبری دهکردی. انتشارات محراب. چاپ دوم. (۱۳۹۷).